

Rozhovor s autory knihy Gulag a Československo: Velký teror

10.11.2025 - Petra Jungwirthová | Ústav pro studium totalitních režimů ČR

Nová publikace Ústavu pro studium totalitních režimů a nakladatelství Pulchra nese podtitul Velký teror a doplňuje v loňském roce vydaný díl Gulag a Československo: Válka ze stejnojmenné knižní řady. Spoluautoři Jan Dvořák a Adam Hradilek v rozhovoru vysvětlují, proč je téma sovětských represí vůči Čechoslovákům stále aktuální, jak se pracuje s archivy na Ukrajině a v Rusku a co nová kniha přináší.

Druhý díl série Gulag a Československo se zaměřuje na období tzv. Velkého teroru. Proč jste se rozhodli právě pro toto téma?

Jan Dvořák: Velký teror let 1937–1938 byl nejkrvavější epizodou v dějinách sovětského režimu. Během pouhých dvou let byly na základě smyšlených obvinění popraveny nebo deportovány do Gulagu statisíce lidí – mezi nimi i několik tisíc Čechů, Slováků, kteří v Sovětském svazu žili. Téma je zásadní nejen pro pochopení sovětského systému, ale i pro naše vlastní dějiny. Ukazuje, jak dopadaly totalitní mechanismy sovětské moci i na občany ČSR i osoby českého původu, a připomíná, že oběti těchto represí nebyly jen pouhou statistikou, ale tito lidé měli své domovy, rodiny a běžné životy.

Adam Hradilek: A zároveň jde o období perzekuce krajanů, ke kterému byly po desetiletí nedostupné prameny, zejména osobní vyšetřovací spisy sovětské bezpečnosti. U většiny obětí jsme neznali o moc více než jejich jména a základní údaje o perzekuci. Naším cílem bylo blíže zrekonstruovat jejich příběhy na základě archivních dokumentů a dalších zdrojů

V tiskové zprávě zmiňujete, že jste využili stovky vyšetřovacích spisů z ukrajinských i ruských archivů. Jak takový výzkum probíhá – zvláště v dnešní situaci?

AH: V případě Ukrajiny jsme vděční archivům a jejich zaměstnancům, kteří s námi nepřerušili spolupráci ani během války a umožňují nám přístup k materiálům a jejich digitalizaci. Získali jsme dosud stovky spisů z různých oblastí Ukrajiny, které dokumentují pronásledování krajanů. V Rusku to bylo složitější – na začátku spolupráce nám pomáhali nezávislí historici, ale postupně se tamní archivy pro zahraniční badatele zcela uzavřely. O to větší význam má materiál, který se nám podařilo do té doby získat.

JD: Výzkum ovšem není jen o archivních dokumentech, ale i o lidských kontaktech. Pozůstalí obětí, žijící jak v České republice, na Ukrajině, v Rusku ale i jinde nám umožnili studovat i osobní pozůstalosti obětí a jejich rodin – dopisy, fotografie, zápisky. Díky těmto materiálům můžeme rekonstruovat i detaily každodenního života obětí, což je pro pochopení hrůz Velkého teroru nesmírně důležité.

Kniha přináší také konkrétní životní příběhy. Který z nich vás osobně nejvíc zasáhl?

AH: Mě nejvíc zaujal osud Jana Hrašeho – jediného Čecha, který se stal obětí velkých moskevských procesů. Tento dobrodruh se ocitl v Rusku již před revolucí, které se zúčastnil již jako člen bolševické strany. Následně zastával různé pozice v Kominterně a dalších sovětských úřadech. V polovině třicátých let upadl v nemilost a během stalinských čistek byl popraven. Jeho příběh ve své době hojně reflektovaly české noviny, ale pak upadl v zapomnění. Hrašeho osud jsme rekonstruovali v moskevských i českých archivech.

JD: Za zmínku stojí nepochybně také příběhy československých vystěhovalců z 20. let. Lidé z vystěhovaleckých komun jako bylo např. Interhelpo nebo Slovácká komuna, odjížděli do Sovětského svazu s nadějí na lepší život, Po příjezdu je ale většinou čekalo velké rozčarování a zklamání. Střet se sovětskou realitou obvykle znamenal ztrátu všech dřívějších iluzí. Nejenže podmínky k životu a práci často neodpovídaly původním slibům a jejich očekávání. Většina z těch, kteří se nevrátili zpět do vlasti, v dalších letech v SSSR strádala, mnohé z nich k tomu později jako cizince postihly i stalinské represe – také řada z družstevníků proto skončila v Gulagu nebo na popravištích.

„Za každým jménem je životní příběh.“

V publikaci se objevuje i dosud nepublikovaný rozhovor s Hildou Dutou, československou občankou německého původu. Jak jste k němu přišli?

AH: Tento rozhovor vznikl v roce 1991 a byl publikován pouze v Německu. Hilda Dutá, rodačka z České Lípy přežila Gulag a její svědectví o Velkém teroru v Moskvě a o životě v sovětských věznicích je jedinečné. Řada z jejích přátel věznění nepřežila, o to důležitější je její svědectví i o jejich údělu...

Jak zapadá vaše poslední kniha do širšího projektu Čechoslováci v Gulagu?

JD: Tento projekt běží už více než patnáct let a jeho cílem je zmapovat osudy co možná největšího počtu československých obětí sovětského režimu. Kromě knih jsme vydali i sérii dokumentárních filmů a sborníků, pořádáme výstavy a přednášky. Knižní řada Gulag a Československo je další krok k popularizaci tématu – snažíme se ukázat, že tyto dějiny nejsou vzdálené, ale dotýkají se individuální a kolektivní paměti.

AH: Každá nalezená složka, každý dopis nebo fotografie rozšiřují mozaiku poznání nejen historiků, ale i příbuzných obětí, kteří často do dnešních dnů neznali tragické osudy jejich bližních. Rozhovory s pamětníky, dokumenty pracně získané v Rusku, Ukrajině i dalších postsovětských zemích a prameny z českých archivů postupně uveřejňujeme v online databázi, abychom kompenzovali mnohaletou absenci zdrojů k tomuto tématu.

Publikace Gulag a Československo: Velký teror vychází ve spolupráci Ústavu pro studium totalitních režimů a nakladatelství Pulchra s podporou Ministerstva kultury ČR. Slavnostní uvedení knihy a beseda s autory proběhne 12. listopadu 2025 v Knihovně Václava Havla.

AUTOR: PETRA JUNGWIRTHOVÁ

FOTO: ÚSTR / MARTIN VACEK a JAKUB ŠAFRÁNEK

Související:

- Tisková zpráva k vydání nové knihy Velký teror z knižní řady Gulag a Československo
- Anotace knihy Gulag a Československo: (2) Velký teror

<https://www.ustrcr.cz/rozhovor-s-autory-nove-knihy-gulag-a-ceskoslovensko-velky-teror>